

ВІДГУК

офіційного опонента

про дисертацію ДЯКІВ Христини Юрїївни

"Когнітивно-дискурсивна реконструкція комунікативних девіацій в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю",

подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство.

Київ, 2020. 495 с.

Дисертаційне дослідження Х.Ю. Дяків виконано в царині контрастивної медіагенології у руслі когнітивно-дискурсивної парадигми і присвячено вивченню комунікативної девіації в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю.

Практичні потреби сучасного високотехнологічного і глобалізованого суспільства в ефективній організації обміну інформацією між її учасниками в одній або декількох лінгвокультурах вимагають поглибленого аналізу комунікативних невдач у різнотипних ситуаціях (мавленневих жанрах), зокрема, у відеоінтерв'ю як різновиді жанру "інтерв'ю". Окрім того, зорієнтованість лінгвістики сьогодення на вивчення такої універсальної категорії когнітивно-дискурсивної лінгвокомпаративістики як комунікативна девіація, а також необхідність всебічного комплексного аналізу цього явища в процесі комунікації у представників української і німецької лінгвоспільнот зумовлюють пошуки міждисциплінарної когнітивно-дискурсивної реконструкції комунікативних девіацій у відеоінтерв'ю із подальшим встановленням їхньої типології. З огляду на сказане вище, зазначаємо *актуальність і своєчасність* докторської дисертації Х.Ю. Дяків.

Об'єктом дослідження дисертантка обрала сучасні українсько- і німецькомовні відеоінтерв'ю з різнотипними комунікативними девіаціями. *Предмет* дослідження – когнітивно-дискурсивна реконструкція комунікативних девіацій шляхом відновлення їх типів в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю, а саме у спортивних, зіркових і політичних видах; спричинених

інтерв'юером, респондентом і дискурсивним середовищем; на зовнішньо-, внутрішньоструктурному і ситуативному рівнях перебігу інтеракції.

Фактичний матеріал дисертації становлять 3 090 076 слововживань у 800 відеоінтерв'ю українською та німецькою мовами (по 400 у кожній мові, 1 640 109 укр.; 1 449 967 нім.) за період 2000–2019 років, які містять комунікативні девіації загальним обсягом 1 239 834 слововживань (688 846 укр.; 550 988 нім.). Досліджувні інтерв'ю з девіаціями виокремлено із вибірки обсягом 867 відеоінтерв'ю українською мовою та 1 028 відеоінтерв'ю німецькою мовою відповідно, розміщених на відеохостингу YouTube в мережі Інтернет.

Наукова новизна дисертації Х.Ю. Дяків полягає в тому, що в ній уперше реконструйовано причини виникнення комунікативних девіацій як когнітивного-дискурсивного явища й побудовано його універсальну модель, характерну для українсько- та німецькомовних відеоінтерв'ю; розроблено нову теоретико-методологічну концепцію (*когнітивно-дискурсивна девіатологія*) для встановлення типології комунікативних девіацій в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю (за видами інтерв'ю, генезою, структурними рівнями, способами уникнення девіацій, за стратегіями й тактиками інтерв'юера і респондента); уточнено визначення терміна “відеоінтерв'ю” як інтегрованого мовленнєвого жанру, що включає теле- і спеціальні інтерв'ю, збережені на відеохостингу YouTube в мережі Інтернет, і є публічною формою отримання інтерв'юером інформації за допомогою запитань до відомого в певній сфері респондента. У роботі запропоноване нове визначення комунікативної девіації як універсального й водночас етнокультурно маркованого, динамічного, складного когнітивно-дискурсивного явища, яке специфічно породжується в різноформатних і різнотипних жанрах; визначено гіперо-гіпонімічні відношення між ключовими термінами “комунікативна девіація” / “комунікативна невдача” / “порушення” / “відхилення” / “мовна девіація” / “мовленнєва девіація” / “помилка”; здійснено трансфер терміна “комунікативні девіації” у сферу жанру відеоінтерв'ю як відмінності, незбігу в очікуваннях комунікантів, спричиненого інтерв'юером, респондентом або ж дискурсивним

середовищем, що виникає, набуває рис і підлягає коригуванню в кожній лінгвокультурі; обґрунтовано нове трактування терміна “структурна рівність”, що передбачає реконструкцію комунікативних девіацій на структурних рівнях відповідного жанру і відображає відтворюваність, типовість, повторюваність і корекцію девіацій у певному мовленнєвому жанрі. Дисертантка покласифікувала найпопулярніші українсько- і німецькомовні відеоінтерв’ю на відеохостингу YouTube за відповідною тематикою і встановила кількісні показники появи комунікативних девіацій у зазначених видах українсько- і німецькомовних відеоінтерв’ю за період 2000–2019 роки. Окрім того, Х.Ю. Дяків ідентифікувала різні типи комунікативних девіацій й охарактеризувала їх специфіку та з’ясувала причини виникнення комунікативних девіацій залежно від виду інтерв’ю в обидвох лінгвокультурах з урахуванням генези, структурних рівнів, способу запобігання девіацій, за стратегіями й тактиками інтерв’юера і респондента.

Застосований комплексний підхід допоміг Х.Ю. Дяків отримати вагомі результати для зіставного мовознавства, медіалінгвістики, психо- і соціолінгвістики, лінгвопрагматики, когнітивної і комунікативної лінгвістик, сучасної української та німецької літературних мов, курсів комунікативні стратегії усного мовлення, культури мовлення, естетичної комунікації тощо. Результати дослідження, без сумніву, можуть бути корисними для представників мас-медійної сфери, фахівців у галузі теорії комунікації, а також представників сфери соціальних комунікацій, дипломатичних служб, державних і приватних інституцій різного профілю з метою запобігання конфліктним ситуаціям і покращення соціальної та міжкультурної комунікації.

Обраний Х.Ю. Дяків шлях до реалізації поставленої мети вважаємо логічно послідовним і цілком виваженим. У роботі порушено й успішно вирішено низку вагомих наукових завдань, передусім, систематизовано теоретичні здобутки в царині комунікативної девіації з огляду на різні сфери гуманітарного знання і застосовано їхні положення до наукової інтерпретації ключових понять дисертації з позицій когнітивної лінгвокомпаративістики, прагмалінгвістики та зіставного

мовознавства; обґрунтовано науково-термінологічний статус відеоінтерв'ю як інтегрованого мовленнєвого жанру, який включає теле- і спеціальні інтерв'ю, збережені на відеохостингу YouTube в мережі Інтернет; уточнено визначення поняття “комунікативної девіації” на тлі суміжних термінів і понять як динамічного і складного когнітивно-дискурсивного явища; розроблено нову методологію для виконання когнітивно-дискурсивної реконструкції комунікативних девіацій в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю; встановлено причини виникнення комунікативних девіацій і запропоновано типову модель в українсько- та німецькомовних відеоінтерв'ю; визначено типи комунікативних девіацій за їх генезою, структурним рівнем, способом уникнення девіацій, за стратегіями інтерв'юера і респондента та їх тактиками; встановлено типи комунікативних девіацій, зумовлених факторами впливу дискурсивного середовища; схарактеризовано закономірності й відмінності реконструйованих типів комунікативних девіацій в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю за кількісно-якісними показниками. Для вирішення таких завдань дослідниця повинна мати ґрунтовну наукову базу, бути добре обізнаною з фаховою літературою, що й успішно продемонструвала Х.Ю. Дяків в опонованій дисертації.

Дисертація складається з анотацій двома мовами, переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (665 позицій), джерел ілюстративного матеріалу (160 позицій) та 6 додатків. Загальний обсяг роботи – 495 сторінок, обсяг основного тексту дисертації становить 360 сторінок.

У вступі дисертації Х.Ю. Дяків обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, сформульовано положення, які винесено на захист, описано методи дослідження, схарактеризовано джерельну базу і фактичний матеріал, указано форми апробації та обсяг і структуру роботи.

У першому розділі дисертації “Когнітивно-дискурсивні засади вивчення комунікативних девіацій у мовленнєвому жанрі відеоінтерв'ю” (стор. 39-119 дис.)

Х.Ю. Дяків виокремила основні вектори дослідження мовленнєвого жанру інтерв'ю (підрозділ 1.1), визначила його класифікаційні ознаки, релевантні для дослідження (підрозділ 1.2) та встановила композицію, стратегії та значення комунікативних девіацій у досліджуваному жанрі (підрозділ 1.3). Досить детально дисертантка проаналізувала явище комунікативної девіації як об'єкт міждисциплінарних студій загалом (підрозділ 1.4), а також як когнітивно-дискурсивний феномен зокрема (підрозділ 1.5). Авторка вдало обґрунтовує власну наукову дескрипцію комунікативних девіацій на тлі суміжних термінів і понять (підрозділ 1.6) та виокремлює загальні критерії реконструкції комунікативних девіацій за структурними рівнями (підрозділ 1.7). Х.Ю. Дяків слушно наголошує на необхідності комплексного вивчення девіацій в німецько- й україномовному відеоінтерв'ю.

У другому розділі “Методологія реконструкції комунікативних девіацій у мовленнєвому жанрі відеоінтерв'ю” (стор. 120–162 дис.) Х.Ю. Дяків охарактеризувала матеріал дослідження і встановила їх загальні кількісні дані (підрозділ 2.1), окреслила методологічні підходи до аналізу комунікативних девіацій у мовленнєвому жанрі відеоінтерв'ю (підрозділ 2.2), визначила можливі процедури реконструкції комунікативних девіацій, зважаючи на особливості їх транскрибування й аналізу (підрозділ 2.3), та розробила комплексну методіку зіставної реконструкції комунікативних девіацій в українсько- та німецькомовних відеоінтерв'ю (підрозділ 2.4).

Методологічні операційні процедури відбуваються у чотири етапи дослідження. На першому етапі авторка ідентифікувала, систематизувала і уклала корпус затранскрибованих фрагментів відеоінтерв'ю обома мовами та визначила статус комунікативних девіацій в них. За тематичним принципом дисертантка встановила найчастотніші відеоінтерв'ю в обох лінгвокультурах (спортивні, зіркові і політичні). На другому етапі Х.Ю. Дяків визначила основний інструмент зіставного аналізу – *tertium comparationis* – як основу зіставлення комунікативних девіацій за видом інтерв'ю, генезою, структурним рівнем, способом уникнення

девіацій, за стратегіями інтерв'юера і респондента та їх тактиками. На третьому етапі авторка описала чинники виникнення комунікативних девіацій у різних видах відеоінтерв'ю, які залежать від інтерв'юера і респондента на різних структурних рівнях жанру та від дискурсивного середовища. Х.Ю. Дяків запропонувала при цьому як шляхи запобігання девіаціям, так і стратегії інтерв'юера і респондента та їхні тактики залежно від виду відеоінтерв'ю. На останньому етапі роботи дисертантка зіставила типи комунікативних девіацій у відеоінтерв'ю в обох лінгвокультурах, а також описала їхні якісні й кількісні характеристики.

У третьому розділі “Лінгводискурсивна реконструкція комунікативних девіацій інтерв'юера в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю” (стор. 163–242 дис.) Х.Ю. Дяків сфокусувала свою увагу на зіставленні комунікативних девіацій, які спричинені інтерв'юером у спортивних, зіркових і політичних відеоінтерв'ю обох лінгвокультур. При цьому авторка аналізує за запропонованою методикою три аспекти досліджуваного медіажанру: зовнішньо-, внутрішньоструктурний та ситуативний. Схвальним видається спроба дисертантки (підрозділ 3.4) критично узагальнити виявлені комунікативні девіації інтерв'юера у відеоінтерв'ю для їх уникнення у медіапрактиці.

У четвертому розділі “Лінгводискурсивна реконструкція комунікативних девіацій респондента в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю” (стор. 243–347 дис.) Х.Ю. Дяків описала комунікативні девіації респондентів у досліджуваних відеоінтерв'ю за запропонованим алгоритмом і отримала цікаві дані щодо відмінностей німецької і української медіакультур. Новим у досліджуваній царині, без сумніву, є спроба створення рекомендацій для респондентів задля уникнення девіацій (підрозділ 4.4).

П'ятий розділ “Реконструкція факторів впливу дискурсивного середовища на комунікативні девіації в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю” (стор. 348–373 дис.) Х.Ю. Дяків присвятила розгляду типів комунікативного шуму як фактору впливу дискурсивного середовища на причини виникнення комунікативних девіацій у спортивних, зіркових і політичних українсько- і німецькомовних

відеоінтерв'ю. Авторка врахувала різні погляди на цю ще мало досліджену царину і на основі проаналізованого фактичного матеріалу запропонувала цікаві дані про фактори впливу комунікативного шуму на різні види девіацій.

Для більшої валідності сформульованих висновків Х.Ю. Дяків підкріплює їх наведенням відносних кількісних показників. На нашу думку, при кількісних підрахунках було б доречним застосування статистичних методів (наприклад, хі-квадрат тощо), які б показали статистичні значимі розбіжності/подібності між досліджуваними медіакультурами.

У Висновках (стор. 375-382 дис.) підсумовуються результати виконаного дослідження, а саме: комунікативні девіації – це універсальне й водночас етнокультурно марковане, динамічне, складне когнітивно-дискурсивне явище, яке специфічно породжується в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю, де позначає невідповідності в очікуваннях комунікантів, спричинені інтерв'юером, респондентом або ж комунікативним шумом, які є девіацією для одного з комунікантів; когнітивно-дискурсивна реконструкція передбачає універсальну модель комунікативних девіацій в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю за видом інтерв'ю, генезою, структурним рівнем, способом уникнення, за стратегіями і тактиками комунікантів.

Загалом, структуру роботи можна схарактеризувати як таку, що логічно підпорядковується поставленій меті. Композиція розділів відповідає послідовності конкретних завдань, що успішно вирішуються. Основні теоретичні положення та висновки роботи не є суперечливими, оскільки вони аргументовані й підкріплені доречними прикладами. Положення, які винесено на захист, чітко структуровані й відображають поставлені в роботі наукові завдання. Список використаних джерел відповідає принципу достатності, упорядкування якого здійснено автором згідно з останніми бібліографічними вимогами.

Утім, проведене дослідження залишає простір для наукової дискусії, викликає запитання, а подеколи і критичні зауваження, окремі з яких дозволимо сформулювати у відгуку, зокрема:

1. У дисертації на стор. 51-53 (рис. 1.1) авторка спробувала запропонувати свою типологію відеоінтерв'ю з огляду на мету дослідження, де виокремлює шість аспектів: 1) технічний (на телебаченні, на інтернет-сторінці тощо), 2) розмір (суцільне, фрагментоване), 3) кількість респондентів, 4) кількість інтерв'ю'ерів, 5) тип мовлення (монологічність-діалогічність) і 6) тематичний (тема бесіди). Для повної типології, на нашу думку, варто врахувати й інші чинники, як-от: професійний статус інтерв'юера (журналіст, аматор), вік учасника, гендер учасника, стан інтерв'юера під час бесіди, місце проведення інтерв'ю (студія, вулиця). Так, до прикладу, останній фактор суттєво впливає на виникнення різного роду комунікативних девіацій у комунікантів через комунікативні шуми, про що дисертантка зазначає в 5 розділі. Загалом тут можна говорити про класифікаційні ознаки, оскільки одне інтерв'ю може містити по одній ознаці з кожного виокремленого аспекту.

2. У своїй дисертаційній роботі Х.Ю. Дяків зібрала й опрацювали великий обсяг емпіричного матеріалу і отримала, безсумнівно, нові вагомі дані щодо використання мовленнєвого жанру інтерв'ю в німецько- й україномовній медіакультурах загалом. Разом з тим, хотілося би зауважити, що для міжкультурного зіставного аналізу варто було б брати рівні або наближені за кількістю тематичні вибірки з подібними параметрами, щоб уникати таких розбіжностей як-от: 65 інтерв'ю до 173 інтерв'ю в спортивній царині, або 198 до 93 в політичній тематиці. Доцільним було б створення якісної вибірки, де враховані гендерний, віковий, соціальний та інші фактори учасників цього багатогранного мовленнєвого жанру. Іншими словами, варто створювати типові інтерв'ю. Окрім того, в цьому медіажанрі не останню роль відіграє такий суб'єктивний фактор як індивідуальний стиль журналіста і індивідуальність респонента.

3. На сторінці 55 дис. дисертантка наводить такий висновок: «Отже, мовленнєвий жанр – це певна сукупність мовленнєвих актів, що створює дискурс і перебуває на межі таких наук, як комунікативна і когнітивна лінгвістика, соціо- і психолінгвістика, лінгвістика тексту і стилістика, літературознавство й етнологія,

культурологія і філософія». Хотілося би почути від дисертантки уточнення щодо розмежування таких понять як мовленнєвий акт, мовленнєвий жанр і дискурс з огляду на об'єкт дослідження – інтерв'ю як добровільний діалог між учасниками з різними соціальними та функційними ролями.

4. На с. 59 дисертації авторка наводить структурно-композиційну організацію відеоінтерв'ю: 1) заголовок (дата появи у YouTube, зазначена тривалість відео, короткий опис), 2) вступ (привітання, звертання до респондента), 3) основна частина (2-5 запитань і відповідей), 4) завершення (підбиття підсумків, подяка, прощання) та 5) коментарі глядачів після перегляду. Як видно з цього переліку, до досліджуваного жанру авторка відносить метакомунікативні дані (пункт 1) і зовсім інший жанр – коментар, в якому задіяні переважно анонімні учасники. Виникає закономірне запитання до дисертантки: чим зумовлений такий широкий підхід до одного мовленнєвого жанру, адже він уже виходить на рівень дискурсу, де задіяні різнотипні жанри.

5. На нашу думку, в дисертаційній роботі спостерігається певна структурна диспропорція між обсягами розділів: якщо перший розділ охоплює 80 сторінок, другий – 42 сторінки, третій 79 сторінок, четвертий – 96, то п'ятий лише 25 сторінок. Бажано було би враховувати цей фактор при висвітленні такого багатогранного питання як комунікативна девіація в німецьких і українських відеоінтерв'ю.

Зазначені вище зауваження носять дискусійний характер і не можуть вплинути на загальну високу оцінку роботи. Наукова новизна та практичне значення роботи не викликають сумнівів (стор. 5–9 автореф.; стор. 29–36 дис.).

Автореферат та публікації автора повністю відбивають зміст дисертації. На користь дисертантки свідчить й значна апробація результатів дослідження. Х.Ю. Дяків виступала із доповідями на тридцяти двох наукових конференціях, двадцять чотири з яких – міжнародні, за результатами розвідки було зроблено тридцять вісім публікацій.

На підставі детального ознайомлення з дисертацією, текстом автореферату, фаховими публікаціями, вважаю, що дисертація "Когнітивно-дискурсивна реконструкція комунікативних девіацій в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю" є оригінальним завершеним дослідженням, яке відповідає вимогам "Порядку присудження наукових ступенів", затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року), а її авторка – Дяків Христина Юріївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германського,
загального і порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Ю.Є. Кійко

Підпис *Кійко Ю.Є.* засвідчую
Начальник відділу кадрів Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича
Ю.Є. Кійко
" 11 " вересня 2019

